

A close-up portrait of Andrej Sannikov, a middle-aged man with grey hair and a beard, wearing a blue sweater over a light blue checkered shirt. He is looking directly at the camera with a serious expression. His right hand is resting on his chest, and a watch with a brown leather strap is visible on his left wrist. The background is a solid red color at the top and a light grey color below.

Andrej
Sannikov

*Běloruská
„Amerikanka“
aneb Volby
během diktatury*

MŮJ
PŘÍBĚH

MŮJ PŘÍBĚH

Běloruská „Amerikanka“
aneb Volby během diktatury

VOLVOX GLOBATOR

Andrej Sannikov: **МОЯ ИСТОРИЯ**

Белорусская „Американка“ или Выборы при диктатуре

copyright © Andrej Sannikov, 2015
transaltion © Magda Bělková, 2018

ISBN 978-80-7511-427-3
ISBN 978-80-7511-428-0 (epub)
ISBN 978-80-7511-429-7 (pdf)

MŮJ PŘÍBĚH

*Běloruská „Amerikanka“
aneb Volby během diktatury*

Andrej Sannikov

VOLVOX GLOBATOR

PŘEDMLUVA

Narodil jsem se a vyrostl v Minsku. V samém centru města.

Měsíc před tím, než jsem se narodil, se v našem domě otevřelo kino „Centrál“, což fakt, že se dům nachází v úplném centru, ještě podtrhlo. Na konci dvora, za plotem, byla vidět zadní část budovy, postavené v maurském stylu. Byla to bývalá minská chorální synagoga, ve které se dnes nachází Ruské divadlo M. Gorkého.

Dům s číslem popisným 13 stále stojí tam, kde stával, ale co já pamatuji, několikrát se z politických důvodů změnila adresa. Nejdřív to byl prospekt Stalina, potom Lenina, ještě později Františka Skoryny a dnes – Nezávislosti. Zato porodnice, kde jsem přišel na svět, stojí stále ve Volodarského ulici.

Přímo naproti porodnice se nachází nejstarší minská věznice „Volodarka“, které se takto přezdívá právě podle názvu ulice. Dříve se věznici říkalo „Pishchalovský zámek“ podle statkáře Rudolfa Pishchally, který si stavbu objednal. Byli zde věznění povstalci z roku 1831 a 1863, spisovatelé Vincent Dunin-Marcinkevič a Jakub Kolas, polský náčelník státu Józef Piłsudski nebo zakladatel a velitel Čeky, posléze KGB, Felix Edmundovič Dzeržinskij, kterému se říkalo běloruský Drákula.

Střední škola, č. 42, se také nachází na své původní adrese, v Komсомolské ulici, jen jeden blok od mého domu. Celý tento blok zabírá budova KGB a ministerstva vnitra. Zajímavostí je, že v sovětských dobách se na její fasádu vyvěšovaly obrovské portréty členů politbyra Komunistické strany Sovětského svazu, kdežto za fasádou,

spolehlivě ukrytá před zraky zvědavců, je ta nejtemnější běloruská věznice – „Amerikanka“.

Deset let jsem chodil do školy kolem sloupového průčelí budovy KGB a náš maturitní večírek se odehrával v klubu Dzeržinského – v tom samém bloku, přímo naproti škole. Bavili jsme se, jak bývá zvykem, až do rána a úsvit jsme přivítali na letišti, na které to tenkrát byla z centra hodina chůze.

Pár bloků od mého domu se nachází Říjnové náměstí, dříve Centrální. V dobách Sovětského svazu se zde konaly přehlídky a lidové slavnosti. Kdysi se na něm tyčil ohromný Stalinův pomník, který byl v roce 1961 přes noc stržen.

V dubnu roku 2011 tu došlo k další explozi, tentokrát na zemi. Ve stanici metra byl spáchán teroristický útok, při němž umírali lidé.

Na druhou stranu od mého domu je náměstí Nezávislosti, dříve Leninovo náměstí, kde stojí budova parlamentu, jedna z mála budov, která přežila válku, památník konstruktivismu. V centru vládního komplexu, až do války největší budovy v Bělorusku, se tyčí socha Lenina stojícího na stupínku.

V této městské části jsem vyrostl a dobře ji znám, avšak před několika lety jsem se musel znovu seznámit jak s ní, tak se životem v ní, který zůstává očím veřejnosti skryt.

V roce 2010 v Bělorusku proběhly prezidentské „volby“, kterých jsem se účastnil jako kandidát. Hlavní události s těmito „volbami“ spojené se odehrály právě v centru Minsku, na náměstích a ve věznicích té části města, kde jsem vyrostl. Dočtete se o tom v mé knize.

SMEČKA

„Třeba to dopadne dobře. Neznepokojte se tolik,“ projevila soucit plukovník Orlov, velitel vazební věznice KGB, zodpovědný za mučení vězňů zadržených v souvislosti s událostmi z 19. prosince. Už jsem zapomněl, jak přesně mi oznámil, že Danika mají v plánu umístit do dětského domova a že by mohlo pomoci, kdyby byl svěřen do pěstounské péče babičky a dědečka. Pořád jsem se nedokázal smířit s tím, že moje žena Ira je ve vedlejší cele. Stejně tak jsem si nedokázal představit, že se ta štvavá smečka nedokáže slitovat ani nad tříletým dítětem. Na chvíli jsem přestal vidět. Všude kolem mě byla jen černočerná tma a potom jakási nezřetelná skvrna.

„Nevěříte? No tak se podívejte,“ ukázal Orlov na chytrý telefon. Na obrazovce bylo otevřené okno nějaké webové stránky. Sklouzl jsem po něm očima a odvrátil se – nemohl jsem přečíst nic kromě loga.

Orlov to pochopil po svém: „Nevěříte té stránce? Podívejte se ještě jednou.“ Poklepal prsty na obrazovku a já najednou uviděl logo Charty – charter97.org.

Jakýmsi zázrakem, bez brýlí, jsem na obrazovce chytrého telefonu rozeznal informaci o pokusu unést Danika ze školky. Později jsem se dozvěděl, že prvních několik aktualizací stránek po tom, co byla kancelář Charty 97 zabráná, dělala Julia Bondarenkova, dcera Dmitrije. Pracovala ze svého bytu v Minsku a riskovala, že bude zatčena. Vnučka partyzána a dcera ilegálního pracovníka Julia přesně věděla, jak má postupovat. Web zachraňovali aktivisté Charty 97, kteří se

tajně přesunuli do Vilniusu a bez peněz a střechy nad hlavou tam spustili web na plné obrátky. To, že šlo všechno velmi rychle, že web zachránili, byl hrdinský čin.

Zprávu o synovi jsem nasál jako houba, v hlavě mi vzápětí proběhla blesková analýza toho, co se děje – ani bych netušil, že je má mysl něčeho takového schopna. Pokusím se ji reprodukovat.

Šok z informace týkající se pokusu o únos Danika vystřídal záblesk naděje – stránky Charty fungují! Byl to zázrak. Už jsem věděl, že Natalia Radinová, redaktorka stránek, byla zatčena. Bylo logické předpokládat, že redakce byla obsazena a všichni, kteří měli s prací v ní něco společného, byli zadrženi. Ale jestli web fungoval tak rychle a informace se k Orlovovi dostaly už nějakého pětadvacátého prosince, znamená to, že z Minsku odcházejí objektivní informace. Ale že by byl najednou web pod kontrolou KGB? Je sotva pravděpodobné, že by informace o Danikovi pocházela od KGB, a ne od členů Charty. To znamená, že se spustil mechanismus solidarity a unést našeho syna v tichosti se nepodařilo. A už to je vítězství, protože se zcela jistě najdou lidé, kteří v této věci rodičům Iry, u kterých Danik zůstal, pomohou. Byl jsem o tom přesvědčen.

Toto všechno mi problesklo hlavou ve zlomku pouhé vteřiny a já byl schopen vynucený rozhovor s Orlovem plynule ukončit. Také mě zastrašoval tím, že nemusí být vydáno potvrzení o zdravotní způsobilosti Luciny Jurjevny, možné opatrovnice našeho syna – „má přeci problémy se srdcem“. Setkání s Orlovem se mi podařilo ustát, ale po všechny následující dny, hodiny i minuty jsem žil v neustálé hrůze a jednoduše jsem si zakazoval na Danika myslet, dokud jsem se nedozvěděl, že se otázka opatrovnictví vyřešila.

Později jsem zjistil, jak to všechno probíhalo na svobodě. Říkala a psala mi o tom Ira. Ji o této ohavnosti mimochodem informovali až 29. prosince, zřejmě až potom, co důkladně posoudili moje reakce a chování, aby se mohli připravit na to, jak bude reagovat ona.

Irina Chalipová:

O tom, jak se Danika pokusili unést z mateřské školy, se podle mého názoru psalo po celém světě. Proto se k tomu už nebudu vracet. Řeknu jen to, že ředitelka minské dětské školy č. 26 Liliana Strelská prokázala mimořádnou ostražitost, když celý pedagogický sbor rozmístila ke všem východům ze školky, aby si babička s dědečkem nemohli domů odvést vlastního vnuka. A vychovatelé a tety se tupě postavili do pozoru a nikdo z nich ředitelce neřekl: „Jdi do háje!“ Zajímalo by mě, jestli tato teta, jako vystřižená zpoza pultu sovětského bufetu, obdržela ocenění za strategické myšlení. A dostaly „vychovatelky“ za uposlechnutí i něco jiného než jen obvyklou prachbídnu výplatu? To nevím. Jejich osud mě ve skutečnosti vůbec nezajímá.

Do téhle školky už můj syn chodit nebude – v gestapu pro děti není místo.

A potom začalo peklo. A je dobře, že jsem o tom nevěděla. Podle běloruského rodinného práva je lhůta na ustanovení opatrovnictví půl roku. Je tam ale jeden článek, který se zřídkakdy využívá, a proto o něm nevědí ani mnozí advokáti. V tomto článku se píše, že lhůta na ustanovení opatrovnictví se zkracuje na jeden měsíc v případě, že rodiče zemřeli nebo byli zatčeni. Povšimněte si – ne odsouzení, ale prostě zatčení. Bere-li se v úvahu formální existence presumpce neviny, pak jakýkoli zatčený může být z vězení propuštěn ne až za půl roku, ale klidně zítra nebo za měsíc. Běloruská legislativa však předpokládá, že jste-li zatčen, jste mrtvý.

Mé matce, která okamžitě napsala žádost o svěřeni vnuka do své péče, nadiktovali dlouhý seznam dokumentů a upozornili ji na to, že do měsíce je třeba nashromáždit značné množství informací o zdravotním stavu, obejít všechny specialisty, přičemž všichni musí působit na poliklinice v místě trvalého bydliště. Podstoupit v Bělorusku vyšetření u všech specialistů během jednoho měsíce není možné. Například objednáci doba k endokrinologovi je přibližně dva měsíce. Obejít je všechny během jednoho měsíce bylo zkrátka fyzicky nemožné. A pak náhle na pomoc přišlo to, čemu se říká solidárnost.

Vedoucí lékařka polikliniky matku doprovázela po jednotlivých ordinacích a všude ji vzali bez objednání. Přivírali oči nad některými diagnózami souvisejícími se stářím, aby se nekomplikovalo rozhodnutí o přijetí dítěte do opatrovnictví. Mnozí z nich jí napsali číslo svého mobilního telefonu a říkali: „Jestli budete vy nebo vaše rodina potřebovat pomoc, zavolejte.“

Když si matka přijela do psychiatrické léčebny pro potvrzení o tom, že tam není registrovaná, řekli jí: „Jejda, ve vašem věku už takové potvrzení nevydáváme jen tak, musíte absolvovat konzultaci se specialistou.“ Matka se vypravila na vyšetření a naprosto se zděsila, když jí ukázali obrázek, na kterém byly nakresleny tři květiny a traktor, a zeptali se jí: „Co je tady navíc?“ Zhruba ty samé úkoly dávali mému synovi, který rovněž musel podstoupit vyšetření u psychiatra (u matky i Danika nakonec došli ke stejnému závěru, a to, že díky vysokému intelektu jsou si navzájem hodni).

Abych pravdu řekla, ve skutečnosti zachránila mého syna od dětského domova nenávisť naší rodiny vůči státu ve všech možných podobách: od bytové správy až po vládu. Nebýt této nenávisti, Danika by s babičkou nenechali. Jde o to, že se před sedmi lety zjistilo, že moje matka má srdeční vadu a podstoupila složitou operaci, po které jí bez ustání doporučovali, aby si nechala přiznat invaliditu. V té době by to pro ni znamenalo příspěvek k důchodu a různé další výhody. Ale máma na to říkávala: „Běhat po úřadech? Stát ve frontách na potvrzení? Každý rok komisi dokazovat, že mi místo srdce nevyrostl ohnivý motor? Ať jdou někam!“ A to nás zachránilo. Protože invalidita člověka z pozice kandidáta na opatrovnictví okamžitě vylučuje.

Matka se mimochodem celé ty roky cítila skvěle. A v prosinci se z ničeho nic – přesněji řečeno, ne jen tak z ničeho nic – úspěšně zapomenutá srdeční příhoda opět připomněla. Máma si lehla na divan a začala přemýšlet: „Jestli zavolám záchranku, oznámí to na místní polikliniku, nepřirknou mi opatrovnictví a Danika nám vezmou. Jestli nezavolám, můžu umřít. Ale taky umřít nemusím! Stojí za to, to risknout.“ A ona to riskla.

Téměř to samé se stalo i mé tchyni, Alle Vladimirovně. Obě babičky se spolu domluvily, že pokud mé matce nepřirknou opatrovnictví, podá žádost tchyně. A tak si ani ona nemohla zavolat sanitku. A když srdeční záchvat skoro v tu samou chvíli postihl tchyni, ta si sice první pomoc nakonec zavolala, ale ohlásila se cizím jménem – představila se jako svoje sestřenice z venkova.

Když nakonec matka lehce se chvějící rukou otevřela dveře poslední ordinace, ordinace místního kardiologa, řekl jí: „Musíte užívat tyto léky.“ Matka mu odpověděla: „Já už je ale beru.“ A kardiolog se usmál: „Jistě, protože máte stenokardii, o které jsem do posudku nenapsal!“

Dalo by se říct, že matčino potvrzení o zdravotní způsobilosti by mohlo posloužit celému týmu kosmonautů. Je pravda, že KGB novinářům čas od času podstrčila nějaké dezinformace a na internetových stránkách se objevovaly titulky jako „Vláda už našla pěstounskou rodinu pro Danika Sannikova“. Moji kolegové začali matce volat a prosili ji, aby nejnovější zprávy okomentovala. Máma, která neměla počítač, protože domovní prohlídka proběhla i u ní doma a počítač jí byl zabaven, nevěděla, o čem je řeč. A tak začala telefonovat na sociálku, kde jí řekli, že do konce měsíce má veškerá práva ona a pěstounskou rodinu se zatím nikdo hledat nechystá. A zároveň se zajímali, zda má dostatek prostředků na výživu vnuka.

Matka odpovídala:

„Jak se mě na tohle vůbec můžete ptát?!“

„Neurážejte se,“ odpověděla jí inspektorka ze sociálky, Antonina Druhakova. „Ve své práci se s pozitivními emocemi moc nasetkávám.“

A vyprávěla jí, jak byla jednou jedna babička šťastná, že jejímu vnukovi našli vhodnou rodinu a že ho nemusí živit ze svého důchodu.

„Kdybych neměla dost prostředků, půjdu mýt podlahy. To ještě zvládnu,“ odpověděla moje matka.

Sadistický otrěs, zinscenovaný Orlovem, mi byl vodítkem k tomu, jak se dál chovat ve vězeních a koloniích: nepropadat zoufalství, ale také se hned neradovat, když svitne naděje. Ovládat v zajetí své emoce je

způsob, jak přežít. U mě toto ovládní dosáhlo děsivé úrovně: začal jsem ovládat i své sny. Jakýmsi nadpřirozeným způsobem jsem se naučil ve snu rozpoznat, že se jedná o sen, a ne o realitu, a pokud se sen ubíral tam, kam jsem nechtěl, to znamená, že se mi zdálo něco hezkého, donutil jsem se, abych se probudil. To se týkalo snů o domově.

Tohle všechno se stalo později, po prezidentských volbách, potom, co začaly ty nejkrutější represe vůči opozici a vůbec všem, kteří mají odlišný názor, v novodobé historii Běloruska, která dosud trvá.

ZAČÁTEK

To, jak to celé odstartovalo na veřejnosti, bylo nečekané. Kandidovat na prezidenta Běloruska jsem se rozhodl na konci roku 2009, ale s oznámením jsem nespíchal. Na začátku března 2010 mě pozvali na natáčení talk show „Forum“, nezávislého běloruského televizního kanálu „Belsat“. Natáčení probíhalo ve Vilniusu a s manželkou jsme se rozhodli, že celá rodina pojedje autem. Připojil se k nám Dmitrij Bondarenko. Už několik měsíců nás s Irou při překračování hranic nechávali být, nemuseli jsme podstupovat ponižující kontroly, nehledali u nás zakázané nosiče dat, a tak jsme se rozhodli, že s sebou na cestu vezmeme i Danika.

Ale na hranicích nás zastavili. Když k něčemu takovému dojde, existuje několik variant, jak budou pohraničníci, instruovaní KGB ať už po telefonu, nebo přímo na místě, jednat. Nejměrnější byla prohlídka, zdržení tak na hodinu, kdy bylo třeba vyplnit prohlášení, které ze zákona není třeba předkládat, pokud člověk nepřeváží něco zakázaného. Tentokrát pohraničníci dostali rozkaz jednat tvrději. Celníci prohlédli auto, prohrabali všechny věci, někam zmizeli a nás po celou dobu nepustili z auta. Byli pryč přes tři hodiny. Zabavili notebook, a dokonce ani tříletému Danikovi nedovolili jít na toaletu. Byl to jeho první střet se zručnou autoritou.

Informace o tom, že se chystám kandidovat, se už objevila v tisku a diskutovalo se o ní v opozičních kruzích. A tak se mě tajně služby snažily předem zastrašit. Nakonec nás pustili, byl už

skoro večer, ale bez notebooku. Když jsme se ubytovali v hotelu, udělali jsme malou válečnou poradou a rozhodli se, že je čas mou kandidaturu ohlásit veřejně, jinak by si úřady mohly myslet, že mě zastrašily. A tak se také stalo, oznámil jsem to při natáčení onoho pořadu.

Mé rozhodnutí výrazně ovlivnila jedna důležitá okolnost: „udobřili“ jsme se se Stanislavem Šuškevičem, první hlavou státu nezávislého Běloruska. Ve skutečnosti jsem s ním neměl rozepře ani jsme se nehádali a já nechápal, proč se jeho vztah vůči mně najednou tak prudce zhoršil. Později mi vysvětlil, že uvěřil pomluvám jednoho gaunera. Asi deset let jsme spolu nemluvili, a dokonce jsme se ani nezdravili. Velmi mě to trápilo. Nejen že jsem si Stanislava Stanislavoviče vážil, ale byl jsem mu vděčný za jednoznačné stanovisko, které zaujal ke stažení jaderných zbraní z území Běloruska. Velmi mi to pomáhalo při mé práci na ministerstvu zahraničí. Ve světě byl Šuškevič bezesporu známý především tím, že spolu s Jelcinem a Kravčukem ve Viskuli podepsal smlouvu o vytvoření SNS. Za to si od lidí vysloužil čestný titul „Bělověžský zubr“. Dnes, na pozadí války na Ukrajině, už je jasné, že se mu v roce 1991 podařilo předejít krveprolití, občanské válce a zkáze. Sovětský svaz zanikl v poklidu a o to se významně zasloužil právě Šuškevič, který byl hostitelem tohoto historického setkání prezidentů v Bělověžském pralese.

Jednou jsme se společně setkali s Lechem Wałęsą v Gdaňsku a Šuškevič mu řekl:

„Lechu, pro mě jsi hrdina. To, co jsi udělal, je zkrátka neuvěřitelné.“

„Ne, Stasi,“ odpověděl Wałęsa. „Kdybys nerozpustil Sovětský svaz, tanky by se určitě vrátily. Proto jsi skutečným hrdinou ty.“

V roce 2009 jsme naše vztahy obnovili a Stanislav Stanislavovič mou kandidaturu podpořil.

Předcházela tomu velice dobře načasovaná Šuškevičova iniciativa, jejímž cílem bylo uspořádat debaty všech politických lídrů o situaci

v Bělorusku. Několik takových setkání se podle všech zákonů konspirace odehrálo v jednom příjemném vesnickém domku. Probíraly se všemožné formy účasti v prezidentské kampani. Zpočátku se v zásadě nenabízelo nic nového: ty samé „primárky“, tentýž „jediný kandidát“ z řad opozice, vzrušené debaty a jednomyslné odsouzení týmu Alexandra Milinkeviče (kandidáta ve volbách v roce 2006), jehož pozice připomínala kolaboraci. Nicméně pro mě byly tyto schůzky nesmírně užitečné. Hledal jsem tam odpovědi na dvě otázky: zda existuje kandidát, kterého bude možné podporovat v budoucí kampani, a kdo by v té kampani mohl být spojencem našeho týmu. Odpověď na první otázku byla bohužel negativní. S kandidáty jsme se už spálili jak v roce 2001, tak v roce 2006. Odpověď na druhou otázku také nebyla uspokojivá, jelikož různé skupiny usilovaly o příliš rozdílné cíle a nebyla snaha přijít s vítězným scénářem.

Zato Šuškevičem organizovaný brainstorming ho podle mě definitivně utvrdil v tom, aby moji kandidaturu podpořil.

Ještě jeden člověk ovlivnil mé rozhodnutí kandidovat. Tento muž byl legenda, v dobách druhé světové války nepolapitelný „kurýr z Varšavy“, „nepřítel č. 1“ komunistického Polska, zakladatel a první ředitel polské sekce Rádia Svobodná Evropa, poradce čtyř prezidentů USA – Jan Nowak-Jeziorański. Za seznámení s ním jsem vděčen zakladateli a prvnímu předsedovi Svazu Poláků v Bělorusku, Tadeuszi Gawinovi. S Tadeuszem jsme se seznámili ještě v dobách založení Charty 97 a dodnes k sobě chováme přátelské vztahy a úctu. Tadeusz, poctivý člověk a muž cti, toho udělal mnoho pro polskou menšinu i pro běloruskou demokracii.

A byl to právě on, kdo v roce 2003 pozval Jana Nowaka-Jeziorańského do Grodna a poprosil mě, abych se tam s ním setkal. Jeli jsme společně s Dmitrijem Bondarenkem a Olegem Bebeninem a „dědeček“, jak jsme mu mezi sebou říkali, si nás svým kouzlem okamžitě získal. Bylo mu už devadesát let a po každé hodině a půl si musel udělat

přestávku a odpočívat. To však panu Janovi nezabránilo v tom, aby do sebe u večere obrátil několik skleniček brestské vodky Berezovaya, která mu mimochodem velmi chutnala.

Po setkání v Grodnu zveřejnil Jan Nowak v polských novinách „Gazeta Wyborcza“ článek s názvem „Probudit Bělorusko“, který pojednával o tom, že je nezbytné podpořit běloruské demokratické síly, a o tom, že taková podpora koresponduje se státními zájmy Polska. Já jsem potom na jeho žádost několikrát přijel do Varšavy, sám i s kolegy, diskutovali jsme o situaci v Bělorusku a přemýšleli jsme, jak by bylo možné dosáhnout demokratických změn a co pro to Západ musí udělat. A nebyly to jen teoretické úvahy. V zimě v roce 2004 jel Jan Nowak do Washingtonu, kde v oficiálních kruzích i s nevládními organizacemi uspořádal jednání o situaci v Bělorusku. Když se z Washingtonu vrátil, pozval mě do Varšavy a řekl: „Já už svůj úkol splnil, upozornil jsem na důležitost Běloruska, a teď je řada na vás. Věřím vám a věřím ve vás. Viděl jsem v Bělorusku lídry, kteří by byli schopni vládnout zemi a provádět reformy. A teď byste tam měl jet vy, všechny nezbytné kontakty a doporučení vám dám.“

Na jaře 2004 jsem se vydal do Spojených států a přesvědčil jsem se tam o bezvýhradné autoritě a vlivu Jana Nowaka-Jezioraňského. Skutečně se mu podařilo podnítit americký establishment, obnovit zájem o Bělorusko a jeho jméno otevíralo dveře kanceláří vysoce postavených činovníků. Schůzky mi pomáhali zorganizovat američtí přátelé Jana Nowaka ještě z dob polské Solidarity, a dokonce mi poskytli kancelář, kde jsem mohl pracovat a kde setkání probíhala. „Dědeček“ mě poprosil, abych mu dal vědět, kdyby se některá z naplánovaných schůzek nevydařila. Několikrát taková situace skutečně nastala, ale po telefonátu nebo faxu Jana Nowaka se vždycky všechno brzy vyřešilo. Vysoce postavení společníci mi na takových schůzkách obyčejně říkali: „Nemohl jsem Janově prosbě nevyhovět.“

Na jedné takové schůzce se Zbigniewem Brzezinským jsem mu předal kuriózní dárek: jeho vlastní knihu „Velká šachovnice“ v ruském překladu, s mým podpisem. Když jsem mu knihu podával, profesor Brzezinski se na mě zmateně, skoro až znepokojeně podíval, ale když si vyslechl mé vysvětlení, řekl bych, že ho to dojalo. Jde o to, že toto jeho klasické geopolitické dílo jsme si s Dmitrijem Bondarenkem a Leonidem Malachovem hlasitě předčítali, diskutovali jsme o něm a přeli se, když jsme v březnu roku 2003 seděli ve vězení za organizaci protestní demonstrace. Všichni tři jsme se na „Velkou šachovnici“, kterou jsem teď Brzezinskému předal, podepsali.

Zimní cesta do Washingtonu nezůstala pro devadesátiletého Jana Nowaka bez následků. Onemocněl zápallem plic, z kterého se už nikdy nedokázal zotavit. Jan Nowak-Jeziorański zemřel ve Varšavě dne 20. ledna 2005. O Bělorusko se zajímal až do konce svého života. Jiný legendární Polák, Bronisław Geremek, kdysi pronesl historický výrok: „Poláci mají vůči Bělorusku morální dluh. Bělorusové potřebují naši pomoc, aby se mohli stát svobodnými.“ Jan Nowak-Jeziorański se podle mě stal vzorem toho, jak Poláci tento závazek vnímají.

Setkání s Janem Nowakem, jeho víra v demokratické Bělorusko, jeho sympatie k lidem, se kterými se setkával, a jeho slova, jež pronesl ve Washingtonu o tom, že v Bělorusku jsou lídři na evropské úrovni, se stala silným argumentem pro mé rozhodnutí kandidovat na prezidenta Běloruska.

Mé účasti ve volbách požehnal i Michail Afanasjevič Marinič, pravděpodobně nejzkušenější politik v Bělorusku. Byl primátorem Minsku, poslancem, ministrem a velvyslancem v České republice a v Lotyšsku. Velmi dobře jsme spolu vycházeli, když jsem pracoval na ministerstvu zahraničí a Michail Afanasjevič byl ministrem vnějších ekonomických vztahů.

V roce 2001 sám Marinič kandidoval na prezidenta. Lukašenko, známý svou pomstychtivostí, neměl v plánu promíjet neposlušnost.

V roce 2004 byl Marinič zatčen a obviněn z krádeže technického vybavení své organizace „Obchodní Bělorusko“, které bylo majetkem amerického velvyslanectví. Velvyslanectví předložilo dokumenty, které toto nesmyslné obvinění vyvrátily, ale Mariniče to nezachránilo. Byl odsouzen k pěti letům odnětí svobody. Mimochodem, jako svědek obžaloby u soudu vystupoval běloruský zaměstnanec amerického velvyslanectví. I toto je v Bělorusku možné.

Když byl Michail Afanasjevič zatčen, spustili jsme kampaň za to, aby byl uznán vězněm svědomí a okamžitě osvobozen. Kampaň jsme vedli spolu s Mariničovými syny Igorem a Pavlem, se kterými jsme se sblížili.

Marinič si odseděl dva roky z pěti, ve věznici prodělal mozkovou mrtvici a sotva přežil. Ve skutečnosti ho však zachránil jiný politický vězeň, o jehož propuštění jsme rovněž usilovali, Alexandr Vasiljev, alias San Sanyč (později se také aktivně podílel na mé kandidatuře). Byl to on, kdo upozornil na skutečnost, že Marinič není v karanténě. San Sanyč vyvolal rozruch, zveřejnil tuto znepokojivou informaci a teprve tehdy byla správa věznice donucena Mariničovi pomoci. Přežil jen zázrakem. Po prodělání mrtvice ho nechali umírat v cele bez léků a lékařské pomoci. Očividně se jednalo o příkaz, který přišel shora, ne od správy věznice.

Na svobodu se dostal s podlomeným zdravím, avšak odhodlaný nadále usilovat o to, aby v Bělorusku došlo ke změnám. Snadno se s ním diskutovalo a hledaly se možnosti spolupráce. Do mé prezidentské kampaně se zapojil i jeho syn Pavel, energický, společenský a tak trochu dobrodruh a hráč – to je přesně to, co je pro kampaň potřeba. Paša se také musel po zatýkání 19. prosince 2010 skrývat, utekl tedy z Běloruska do Litvy. Jakmile byl v bezpečí, nemohl si odepřít to potěšení a zavolał na telefon, který státní bezpečnost zabavila jeho matce. Když se ujistil, že na druhém konci je příslušník KGB, řekl mu, co si o něm myslí, co si myslí o jeho nadřízených, Lukašenkovi atd. Jeho výrazy samozřejmě

nelze publikovat. Ve Vilniusu Pavel Marinič významně pomohl s obnovou stránek Charty 97.

Podpora takových politických gigantů, jako jsou Stanislav Šuškevič a Michail Marinič, sehrála důležitou roli v dalším formování týmu. Myslím, že jsme měli tu nejlepší základnu v Bělorusku. S takovým týmem by bylo možné vyhrát v jakékoli zemi na světě, kde se konají volby.

TÝM

Nesmírně důležitá po mě byla podpora mojí ženy Iry, Iriny Chalipové. Považuji ji za nejlepší běloruskou novinářku a tento názor se mnou sdílí mnoho lidí. To samé si myslí i režim. Není náhoda, že redakce všech nezávislých novin, ve kterých Irina pracovala, byly zavřené. V neposlední řadě také proto, že svými publikacemi velmi rozhněvala zákeřný vládní systém. Ira byla výraznou postavou nejen v žurnalistice, ale i na protestních akcích. Její slova se neodchylovala od činů, což se vždycky cení, a lidé jí věřili. Snažil jsem se příliš ji nezahlcovat informacemi o tom, co se dělo během předvolební kampaně. Chtěl jsem ji jednoduše chránit a nezatahovat ji do malicherných problémů. O průběhu kampaně Ira psala sloupek do ruských novin „Novaja gazeta“, jen název rubriky byl hloupý: „Deník kandidátky na první dámu.“ Tento podtitul nevymyslela ona, ale její nadřízení. Irina se ho snažila změnit, ale vedení na něm trvalo, aniž by si uvědomovalo, že v Bělorusku může být takovéto škádlení vnímáno negativně.

Šéfem mé kampaně byl Dmitrij Bondarenko. Přátelíme se spolu už více než patnáct let. Dmitrij je člověk s neskutečným nadáním a zároveň je velmi všestranný – má za sebou zkušenosti sportovce, trenéra, příslušníka speciálních jednotek, dělal propagaci ve velké společnosti, obchodního manažera v Rádiu 101.2 a organizoval všemožné hromadné akce. Přitom neustále vyhledával a četl všechny novinky na téma, o které se zrovna v té době zajímal. Nemohl si zkrátka udělat úsudek o něčem, o čem by neměl hluboké znalosti.

Málokdo ví, že Dmitrij Bondarenko byl jedním z hlavních organizátorů prakticky všech významných masových akcí posledních patnácti let. Pomáhal založit mládežnickou organizaci „Mladá fronta“ a následně hnutí mládeže s názvem „Zubr“. Z velké části právě díky Bondarenkovi v roce 1999 vznikla „nová vlna“ mladých politiků, která do čela svých stran vynesla takové osobnosti jako Vincuk Vjačorka (Běloruská lidová fronta) a Anatolij Lebedko (Sjednocená občanská strana).

S Dmitrijem jsem si odseděl prvních patnáct dní za organizaci protestní demonstrace v roce 2003. Drželi nás ve vazební věznici Okrestina, ale ve srovnání s tím, co se s námi dělo po 19. prosinci 2010, bylo tohle zadržení procházkou růžovým sadem. Netahali nás neustále po výsleších, ale nechali nás v klidu sedět. Naši přátelé na svobodě se nás snažili rozptylovat různými balíčky, a dokonce vydávali speciální noviny s informacemi o tom, co se děje ve svobodném světě. Aby prošly přes vězeňskou cenzuru, tiskli je tak, aby vypadaly jako typický ortodoxní traktát, a nazvali ho „Blagovest“ (Dobrá zpráva). A ono to prošlo!

Dmitrij se stal manažerem mé předvolební kampaně. Byl jejím mozkiem i organizátorem. Bez jeho obětavosti a strategie by kampaň rozhodně nebyla tak úspěšná.

Natalia Radinová k Chartě (což tenkrát byla ještě občanská iniciativa) přešla v roce 2001 z novin „Imja“. Pracovala i v jiných nezávislých redakcích: „Naviny“, „Svaboda“, „Běloruskaja dělovaja gazeta“, „Narodnaja volja“ či „Naša svoboda“. Přivedl ji Oleg Bebenin. Novinářů k nám přicházelo mnoho, když však zjistili, kolik práce je u nás čeká, zpravidla zase rychle mizeli. Natalia přišla s jednoznačnou touhou zůstat. Kdykoli jsem přišel do naší kanceláře na prospektu F. Skoryny, pokaždé jsem ji viděl sedět za počítačem. A to ještě zároveň studovala na fakultě žurnalistiky na Běloruské státní univerzitě. Brzy se Radinová stala významnou postavou pouličních protestů opozice. Neohroženě se s diktafonem

v ruce vrhala do jakýchkoli potyček a křičela na fotoreportéry, aby zaznamenávali, co se právě děje. Mohla pracovat, a pracovala, ve dne v noci. Dnes Natalia řídí nejznámější běloruský nezávislý web, charter97.org. To, že se stránka po několika raziích a likvidaci redakce v roce 2010 stala ještě populárnější, je její zásluha a bez přehánění hrdinský čin.

Zde je její portrét z knihy Nikolaje Chalezina o politických věznicích, kterou vydalo běloruské rádio Svaboda:

Dívka z oceli

Vešla do kanceláře a sedla si na židli. Rozhostilo se napjaté ticho. Sedmnáctiletá tmavooká dívka v kalhotovém kostýmu s uhlazenými, tmavými vlasy upřeně sledovala vedoucí novin pohledem partyzánky připravené na výslech. Nervózně svírala rty, ramena lehce nakláněla dopředu – vyzařovalo z ní skryté odhodlání k jakémukoli zvratu událostí.

Ve zpravodajském oddělení novin Imja přibyla nová zaměstnankyně – Natalia Radinová, studentka prvního ročníku fakulty žurnalistiky. Porazila tři desítky uchazečů, kteří si s sebou přinesli složky plné svých publikovaných prací a dlouhé seznamy redakcí, ve kterých sbírali zkušenosti. Během pohovoru se jí nemuseli na nic ptát. V jejích očích bylo všechno, co je pro profesi novináře nezbytné – zvědavost a odhodlání.

Později, až se dostane do vězení, budu vzpomínat na tento její pohled a absence jakýchkoli zpráv od ní mě donutí představovat si strašné věci, které se jí asi mohou dít. Spoléhat lze jen na ten její pohled, který příslušníkům tajné policie nedovolí posmívat se jí a na tuto bezbrannou dívku se povyšovat. Je to pohled, díky kterému jsou schopni vystřízlivět a jednat s ní jako se sobě rovnou.

Dalším znamením této doby je pocit viny. Vy jste na svobodě, ona ve vězení. Těsně před zatčením jsem na ni křičel. Protože

chtěla být přímo v centru dění, ocitla se mezi dvěma bloky – mezi „omonovci“ a demonstranty. Schytala ránu policejním štítem a utrpěla otřes mozku. Přesto se vrátila do redakce a pokračovala v práci až do chvíle, kdy dveře kanceláře Charty vyrazili příslušníci běloruské KGB. A právě předtím jsem na ni křičel do telefonu, že je zkušená novinářka a nemá právo takto riskovat a pohybovat se na místech, kde může po jednom úderu do spánku přijít o život. Tiše mi odpověděla: „Myslíš, že je teď vhodné na mě takhle křičet?“ Nebylo. Bylo to hloupé. Nezodpovědné. Křičet na dívku, která v tu chvíli nemohla bolestí otočit hlavu a ani na chvíli ji neopouštěly mdloby. Na dívku, kterou během následující hodiny zatkli a odvezli do vězení.

Nepamatuji si, že by za celých těch patnáct let Natalia neudělala to, o co byla požádána. K ničemu takovému snad nedošlo. Byla nesmírně spolehlivá, což pro mladou generaci, která vyrostla v tomto období běloruské diktatury, není typické. Byla až patologicky čestná, což někdy narušovalo mezilidské vztahy. Její přespřílišnou slušnost její okolí někdy mylně považovalo za pózu.

„Vážně jsi připravená?“ „Ano.“ „Je ti jasné, že nebudeš smět vůbec komunikovat do té doby, než se naskytne příležitost vyjet ze země?“ „Ano.“ „Budeš muset plně důvěřovat člověku, který bude mít na starost tvůj útěk. Všechna rozhodnutí budou pouze na něm.“ Po pauze, která působila dojmem, že se jen nerada vzdává práva mít nad situací kontrolu, řekla: „Ano.“ Několik týdnů strávila v domě mimo osídlené oblasti – bez spojení, bez prostředků komunikace. Bylo to jako pauza mezi vězením a svobodou. Pak přišlo několik hodin jízdy a překročení hranic. Jen ona může říct, o čem všem během těch hodin, které se zdály nekonečné, přemýšlela. My si to můžeme pouze představit: o přátelích, kteří zůstali ve vězení, o našem příteli Olegu Bebeninovi, kterého jsme ten podzim v předvečer voleb ztratili, o svých rodičích, kteří budou po zoufalém útěku své dcery vyslycháni...

Celé ty roky ji rodiče podporovali. Byla to podpora bezvýhradná, založená na absolutní důvěře. Dcera své rodiče zbožňovala a celé ty měsíce jí velmi chyběli. Mohli spolu jen krátce telefonovat, prostřednictvím dvou počítačů, aby nebylo možné hovor vypátrat. Na setkání s matkou, která si ani neuměla představit, v jaké zemi se její dcera nachází, dlouho čekala.

Když uviděla fotografii z demonstrace, kde Jude Law v Londýně nesl její portrét, osušila slzy a zavtipkovala: „Teď můžu říct, že jsem nežila nadarmo.“ Nadarmo rozhodně ne. Ale ne proto, že její fotografii nesl Jude Law, ale proto, že se její život ubíral tím správným směrem – systematicky, čestně a bez náznaku slabosti.

Tento rok Natalii změnil. Skrz její „ocelovou“ vrstvu začal prostupovat nový obraz. Byl to obraz přitažlivé mladé ženy, připravené na proměnu, připravené na to, aby svou proměnu přijala. Jako by ji vysoká teplota právě probíhajících událostí začala rozehřívat, jako by začalo roztávat její vnější brnění. Dostojevskij ve Výrostkovi napsal, že podle smíchu člověk pozná druhého a že se o něm všechno dozví. Natalia se směje otevřeně a s nadšením, jako by nám chtěla načrtnout své nové, jiné já: otevřené, ale ne příliš kamarádké, rozvážné, ale schopné zoufalých činů, jemné, ale ne slabé.

Šéfem volebního štábu byl Vladimír Kobec, který do našeho týmu nastoupil v roce 2000. Dmitrij Bondarenko a Nikolaj Chalezin se s ním seznámili během cesty do USA a přivedli ho k nám. V té době pracoval na ministerstvu přírodních zdrojů, ale brzy odešel a připojil se k nám. Nikolaj s Olegem Bebeninem si rádi utahovali z jeho „byrokratických“ návyků a mně v prostředí opozice přesně takoví činovníci chyběli – zodpovědní, spolehliví a kompetentní. Díky svému přístupu oficiálního činitele se Vlad projevil jako nepostradatelný při zakládání „Zubra“, nejmasovějšího mládež-